

Јасна Чанковић
sankovic@unilib.bg.ac.rs

Софија Којевић
kojevic@unilib.bg.ac.rs

Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, Београд

УДК 821.163.41:929 Матавуљ, С.
930.253:821.163.41 Матавуљ, С.
025.171:027.7(497.11 Београд)

Грађа о Сими Матавуљу у Одељењу за народну књижевност Универзитетске библиотеке у Београду

Сажетак

Текст је посвећен архивској грађи о Сими Матавуљу (1852-1908) која се налази у Одељењу за народну књижевност Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“ у Београду, а део је обимне рукописне заоставштине Војислава Јовановића Марамбо (1884-1968). Овај архивски материјал који чине 692 листа рукописа и машинописа сведочи о намери Војислава Јовановића да неауторизоване текстове Симе Матавуља, објављиване у периодичним публикацијама с краја XIX и с почетка XX века, сакупи и објави у једној књизи под насловом *Анонимни Матавуљ*. Своју намеру Јовановић, нажалост, за живота није остварио, али је сачувана рукописна грађа, сама по себи, драгоцен извор за проучавање књижевног језика Симе Матавуља са лексичко-семантичког аспекта, као и значајан прилог биографији овог великог српског реалисте.

Кључне речи:

Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, Одељење за народну књижевност, Војислав Јовановић Марамбо, Симо Матавуљ, архивска грађа

Војислав Јовановић Марамбо (1884-1968) био је свестрана личност и неуморни научни радник. Библиографија његових радова веома је богата, како разноликошћу стручних области којима се бавио, тако и бројем јединица. Био је историчар књижевности, и то са посебним нагласком на проучавању народних умотворина, затим преводилац, библиограф, архивиста, драмски писац и критичар, дипломата, сјајни фотограф-аматер, као и страствени колекционар књига. Као научник, професор универзитета и, изнад свега, библиофил, Војислав Јовановић је за живота оформио личну библиотеку коју је с љубављу стварао пуних шездесет година. Ову драгоцену збирку књига и часописа, затим своју обимну рукописну заоставштину, богату преписку, завидну збирку фотографија, као и саму породичну кућу у Бирчаниновој улици, Војислав Јовановић је тестаментом завештао Универзитетској библиотеци у Београду. Тако је Дом Војислава Јовановића од 1979. године постао легат Универзитетске библиотеке. Архивска грађа у оквиру личног фонда Војислава Јовановића разврстана је у седам група (лична документа, имовинско-правна документа творца фонда, имовинско-правна документа породице Јовановић, документа делатности, преписка, документа сродника творца фонда и исечци) унутар којих су, на основу општег систематизационог плана за сређивање личних и

породичних фондова прилагођеног специфичностима конкретне фонда, формиране подгрупе.

Посебну целину у оквиру обимне заоставштине Војислава Јовановића чини грађа о великом српском писцу Сими Матавуљу. Овај драгоцени документарни материјал сврстан је у подгрупу са грађом о народној и писаној књижевности која се, уз грађу из области архивистике, историје и позоришне уметности, налази у великој групи коју чине документа делатности. Иако је тежиште Јовановићевог бављења историјом књижевности било критичко испитивање аутентичности српских народних умотворина, као и проучавање рецепције наше народне поезије у оквиру европског романтизма, Јовановић је велику пажњу посветио и изучавању живота и дела великана српске реалистичке прозе Симе Матавуља (1852-1908).

Рукописна грађа о Сими Матавуљу налази се у фасцикли коју је сам Јовановић насловио *Грађа за књићу Анонимни Матавуљ*. Овај наслов недвосмислено говори о намери Војислава Јовановића да свој научно-истраживачки рад усмери на проучавање књижевног дела овог великог српског реалисте и да плодове тог истраживања сабере и објави у оквиру једне целине. На велику жалост проучавалаца и поштовалаца живота и дела Симе Матавуља, Војислав Јовановић ову своју намеру није за живота остварио.

Архивску грађу о Матавуљу чине рукописи и машинописи Јовановићевих објављених и необјављених текстова, библиографске белешке, исечци из новина, као и обиље истраживачког материјала сачињеног од рукописних бележака. Ова грађа је разврстана у десет мањих фасцикли, од којих је свака насловљена према теми на коју се односе белешке које се у њој налазе, и броји укупно 692 листа рукописа и машинописа и три исечка из новина.

Суштински, овај интересантан и врло подстицајан истраживачки материјал би се могао сврстати у три веће целине: приватни живот Симе Матавуља, његов књижевни рад и његов новинарски рад. Сам Војислав Јовановић у чланку „Анонимна проза Симе Матавуља“ објављеном у *Лешојису Мајице српске* за септембар 1954. године, књ. 374, св. 3, говори о својој намери да препозна и сакупи у једну књигу Матавуљеве непотписане радове или радове под различитим псеудонимима објављене у новинама и часописима. То су, како Јовановић каже: „...штампани чланци, есеји, прикази па и белетристични написи... њих ће по мом рачуну бити око стотине и чиниће књигу од 350 до 400 страна. Сви они остали су до сада непознати Матавуљевим биографима, библиографима и издавачима... Ја сам задао себи доста посла (могу додати: веома занимљива посла) да по старим нашим листовима, углавном између 1890. и 1900. године... изнађем поменуте његове радове; по себи се разуме да ћу за сваки од њих имати да наведем документарни материјал који сведочи о Матавуљевом ауторству. Ове доказе ја сам тражио у биографији самога Матавуља, у његовој преписци, а нарочито у његовим делима“.¹

У фасцикли коју је сам Јовановић назвао *Насловна страна – преглед садржине* налазе се рукописне белешке које откривају могуће верзије наслова будуће књиге о Матавуљу (*Тајни Маџавуљ, Маџавуљ без јошјиса, Нејошјисани Маџавуљ, Мислим да је све ово Маџавуљ, Маџавуљ новинар*), као и списак непотписаних текстова – чланака из периодичних публикација у периоду од 1890. до 1900. године, за које је Јовановић сматрао да су Матавуљеви. Ови текстови су углавном објављивани у *Малим новинама* чији је оснивач био Пера Тодоровић (1852-1907), познати српски политичар и писац, са којим је Симо Матавуљ био у врло добрим приватним и пословним односима. У свом чланку „Матавуљ и Пера Тодоровић“, објављеном у цетињском часопису *Сиварање* за мај 1957. године, Голуб Добрашиновић (1925-2008), признати проучавалац дела Вука Стефановића Караџића и Симе Матавуља, хвали рад Војислава Јовановића на откривању анонимних Матавуљевих текстова у *Малим новинама* и каже: „Др М. В. Јовановић је на основу савјесне и оштроумне анализе, открио у *Малим новинама* такоређи читаву књигу Матавуљевих анонимних написа.“² Из овог чланка се може закључити да је Војислав Јовановић водио усмене разговоре са Го-

лубом Добрашиновићем о конкретним текстовима за које је сматрао да су „из Матавуљевог пера“³ (чланак „Велика војводкиња Стана Миркова“) али, нажалост, помно припреману књигу о Матавуљу, о којој сведочи обиље рукописног материјала, Војислав Јовановић никада није објавио. О свом истраживачком поступку и начину рада на утврђивању Матавуљевог ауторства над појединим текстовима, Марамбо говори у већ поменутом чланку „Анонимна проза Симе Матавуља“. Реч је о тексту под насловом „Сликар и тркач“ објављеном у *Малим новинама* 12. јануара 1893. године, који у суштини представља некролог хрватском сликару Ферди Кикерцу. Анализирајући овај текст у циљу утврђивања ауторства, Јовановић у свом научно-истраживачком поступку уквршта неколико елемената, као што су прилике у Матавуљевом приватном животу у време објављивања текста и мотиви, изрази и синтагме који су заступљени у тексту, а који се, према Јовановићевим тврдњама, јављају и у појединим Матавуљевим приповеткама, као и у роману *Бакоња фра-Брне*. Јовановић у прилог својој тези наводи поједине специфичне изразе и фразе из поменутог текста, као што су „ваљати очима“ или „напопао“ које у истом облику проналази и у роману *Бакоња фра-Брне* или *Билешкама једној јисца*.

У часопису *Дело* за децембар 1957. године објављен је чланак под насловом „Матавуљ и Пашић“ који представља сведочанство о још једном значајном Јовановићевом открићу. Наиме, подробно анализирајући стилске, језичке и ортографске особине текста, као и Матавуљеве личне разлоге, Јовановић уверљиво доказује Матавуљево ауторство текста „Пилула Пашићу“ из *Малих новина* од априла 1894. године. У овом тексту Јовановић истиче вредност неауторизованих Матавуљевих текстова и каже да су неки од њих „од знатног интереса за нашу књижевну, културну, па и политичку историју“.⁴ Јовановић истиче да ниједан проучавалац Матавуљевог рада није „овај белетристичко-новинарски напис“⁵ уврстио међу његове текстове. Иако је овај чланак био непотписан, тј. испод наслова је само било написано „од једног путника“⁶, Војислав Јовановић је, захваљујући свом темељном познавању биографије Симе Матавуља, као и особина његовог књижевног језика, успешно одбранио своју тезу да да је овај текст, како сам каже „очигледно и неоспорно“⁷ Матавуљев.

Посебну и нарочито занимљиву целину у оквиру рукописне грађе о Сими Матавуљу представљају белешке Војислава Јовановића под насловом *Речник Маџавуља*. У чланку из *Лешојиса Мајице српске* Јовановић открива да је из Матавуљевог дела „извукао за своју употребу читав један мали речник 'матавуљизама', читав један азбучни списак специфичних стилских и лексичких особености Матавуљеве прозе од прибли-

¹ Војислав Јовановић Марамбо, „Анонимна проза Симе Матавуља“, *Лешојис Мајице српске* књ. 374, св. 3 (1954): 203.

² Голуб Добрашиновић, „Матавуљ и Пера Тодоровић“, *Сиварање* (1957): 423.

³ Добрашиновић, „Матавуљ и Пера Тодоровић“, 424.

⁴ Војислав Јовановић Марамбо, „Матавуљ и Пашић“, *Дело* 3, бр. 12 (1957): 900.

⁵ Јовановић, „Матавуљ и Пашић“, 907.

⁶ Ibid.

⁷ Ibid..

жно 1800 речи”, које могу бити „...не само одлучујући чинилац при анализи његових анонимних текстова, већ понекад уједно и кључ који нам одаје многу тајну његове приповедачке вештине“.⁸ Управо овом својом констатацијом Јовановић указује на вишеструки сисао својих истраживања лексичког богатства које се налази у књижевном делу Симе Матавуља.

Живећи у поднебљима у којима се сачувао изворни народни говор, као што су Далмација, Хрватско загорје или Бока Которска, Матавуљ је, како сам каже „стекао необично познавање народне фразеологије и обиље синонима“.⁹ Лексичко благо са којим је био у додирју је, са свог извора, директно, у облику провинцијализама, или индиректно, у виду „матавуљизама“, ушло у књижевно дело овог класика српске реалистичке прозе. Војислав Јовановић је својим истраживањима Матавуљевог лексичког корпуса и лексикографском обрадом материјала направио значајан корак у правцу лингвистичког приступа његовом књижевном делу и дао потку неким будућим лексичко-семантичким проучавањима књижевног језика Симе Матавуља.

Рукописни материјал о лексици Симе Матавуља, према белешци самог Јовановића, обухвата 1.762 лексикографске јединице дате по азбучном реду. Јовановић је као изворе за овај речник користио књижевна дела Симе Матавуља, његове текстове објављиване у новинама и часописима (*Нова искра*, *Новинар*, *Босанска вила*, *Ошацибина*, *Дело*, *Трговачке новине*, *Бранково коло*, календар *Јавор* и други), као и Матавуљева писма Арси Пајевићу, Милану Савићу, Лази Костићу, Томи Поповићу, Марку Цару, Валтазару Богишићу, Вељку Радојевићу, Јовану Грчићу и брату Ђури Матавуљу, која су му, у највећој мери, била доступна у Институту за књижевност САНУ, у којем је радио од 1950. године. Јовановић уз сваку лексему наводи изворе, а у неким случајевима даје и краћи коментар или значење речи. Матавуљев речник обилује специфичним речима и изразима као што су: баочити се, бјелојуг, благоутробије, бобоњити, братиковићу, братановићу, веничар (лекар), ваљати очима, во без рогова, главарити, добричак, жаловање, дочекљивост, живолазан, зазорљив, зверцац, збојит, злопитан, изништити се, мекообразни, наравствен, најпослијенкарце, нашијенац, облијеколити, оштрљасти, православњачки, проглушити, сустиг, шака јада или шпаг.

Поред истраживања лексике, Војислав Јовановић се бавио и интерпункцијом у текстовима Симе Матавуља. Он је утврдио да Матавуљ веома често користи заграда у које умеће реч и закључио да је та употреба „чешћа но код других писаца његове врсте и времена“.¹⁰ Такође, Јовановић је истакао и честу употребу

„знака чуђења“¹¹ код Матавуља у који сврстава знак узвика, два знака узвика, упитник и упитник и узвичник заједно. О овој појави у Матавуљевој прози Јовановић каже: „Матавуљ подвлачи необичност своје (иначе тачне) опсервације, а још више он се служи овим знаком да нотира тон речи свога приповедања, усменог. Употреба овога знака изгледа претерана, али она је врло карактеристична за Матавуља. При редиговању његових текстова ови се знаци чуђења имају сачувати“.¹² Такође, Јовановић анализира и Матавуљеву употребу знака ^ уз генитив множине, закључивши да „је углавном намењен читаоцу који би текст рецитовао на глас као што се приповеда.“¹³

У оквиру истраживачког материјала о Сими Матавуљу налазе се и рукописне белешке Војислава Јовановића које представљају својеврсну библиографију листова и часописа који, како сам Јовановић каже: „...се имају узети у обзир за даља трагања“.¹⁴ Овај попис садржи наслове периодичних публикација које су излазиле између 1884. и 1918. године. Поред већ поменутих наслова који су Јовановићу послужили као извор, на овом списку су се нашли и часописи *Срђ*, *Браник*, *Цариградски власник*, *Борба*, *Босанско-херцеговачки власник*, *Велика Србија*, *Глас Црногорца*, *Даница*, *Нага* и многи други. Ова библиографија је посебно интересантна јер открива и неке, јавности не много познате, наслове периодике која је почетком XX века излазила на просторима Србије, Црне Горе, Хрватске и Босне и Херцеговине, као што су *Бдинове новостии*, *Зубља* или *Београђанин*. Поред наслова новина и часописа, Јовановић у својим белешкама наводи и списак познаника Симе Матавуља од око 60 имена за које је, највероватније, сматрао да поседују сазнања или писана сведочанства о књижевној и публицистичкој активности овог писца.

Рукописна грађа Војислава Јовановића Марамбоа о Сими Матавуљу представља врло подстицајан истраживачки материјал, како за проучаваоце његовог књижевног дела, тако и за његове биографе и библиографе. Јовановић у својим исцрпним истраживањима, сачуваним у виду белешака, довршених и недовршених текстова и библиографија, доноси низ значајних сазнања о лексичко-семантичким слојевима књижевног језика Симе Матавуља, као и мноштво драгоцених прилога о његовом личном и пословном животу (белешке и текстови о Матавуљевом односу са Пером Тодоровићем и Николом Пашићем, о раду у Пресбиру од 1893-1895. године, или о приватном животу и везама са људима из културног и јавног миљеа Београда с почетка XX века). Даљи рад библиотекар легата Војислава Јовановића Марамба на истраживању и објављивању целина његовог рукописног фонда био би од изузетног значаја за упознавање јавности са делом овог изузетног културног и научног радника.

⁸ Војислав Јовановић Марамбо, „Анонимна проза Симе Матавуља“, *Лейпцигска Материјална српска* књ. 374, св. 3 (1954): 203.

⁹ Јован Деретић, *Крајска историја српске књижевности* (Београд: БИГЗ, 1987), http://www.rastko.rs/knjizevnost/jderetic_knjiz/ (преузето 19. 9. 2010).

¹⁰ Војислав Јовановић Марамбо, *Рукописне белешке*.

¹¹ Ibid.

¹² Ibid.

¹³ Ibid.

¹⁴ Ibid.

Written Material about Simo Matavulj in the Department of Folk Literature, University Library in Belgrade

Abstract

The text is dedicated to archival material about Simo Matavulj (1852-1908) which can be found in the Department of Folk Literature of University Library „Svetozar Marković“ in Belgrade, a part of the extensive manuscript legacy of Vojislav Jovanović Marambo (1884-1968). This archival material has 692 sheets of manuscripts and it is a testimony that Vojislav Jovanović intended to collect and publish in a book titled *Anonymous Matavulj* all unsigned, and texts that Simo Matavulj signed with his aliases, published in periodicals from the late 19th and the early 20th century. His intention Jovanović, unfortunately, did not achieve, but the manuscripts preserved in itself, a valuable source for the study of literary language of Simo Matavulj with lexical and semantic aspects, as well as a significant contribution to the biography of the great Serbian realists.

Key words:

University Library „Svetozar Marković“, Department of Folk Literature, Vojislav Jovanović Marambo, Simo Matavulj, archival material

ЛИТЕРАТУРА

1. Ајдачић, Дејан. „О необјављеним књигама Војислава М. Јовановића о народној књижевности“. *Расковник* бр. 71-72 (1993): 150-159.
2. Гароња, Славица. *Војислав М. Јовановић-Марамбо живи и дело*. Каталог изложбе. Београд: Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, 1988.
3. Гордић, Гордана и Илија Николић. *Породица Маше и Јулке Јовановић*. Београд: Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, 1988.
4. Деретић, Јован. *Крајка историја српске књижевности*. Београд: БИГЗ, 1987. http://www.rastko.rs/knjizevnost/jderetic_knjiz/ (преузето 19. 9. 2010). Такође доступно и у штампаном облику.
5. Добрашиновић, Голуб. „Матавуљ и Пера Тодоровић“. *Сиварање* (1957): 423-425.
6. Јовановић, Војислав Марамбо. „Анонимна проза Симе Матавуља“. *Летопис Машице српске* књ. 374, св. 3 (1954): 203-207.
7. Јовановић, Војислав Марамбо. *Зборник радова о народној књижевности*. Београд: Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, 2001.
8. Јовановић, Војислав Марамбо. „Матавуљ и Пашић“. *Дело* 3, бр. 12 (1957):900-911.
9. Јовановић, Војислав Марамбо. *Рукописне белешке*.
10. Николић, Илија. *Др Војислав М. Јовановић 1884-1968*. Београд: изд. аутора, 1969.
11. Николић, Илија. „Др Војислав М. Јовановић – љубитељ старих и ретких књига“. *Библиотекар* 6 (1970): 611-617.